

ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ФАКТОР ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У статті розглянуто перспективи процесу європейської інтеграції України крізь призму проблематики формування спільної європейської ідентичності, яка трактується як сукупність національних ідентичностей окремих народів. У контексті теорії „м'якої” сили Європи наголошується на основних проблемах, з якими стикається Україна на шляху формування національної, а на її основі й спільної – європейської ідентичності. Проаналізовано елементи державної програми PR-забезпечення європейської інтеграції, наголошено на необхідності інформаційного донесення до молоді основ європейського співіснування.

Ключові слова: *спільна ідентичність, самоідентифікація, європейська інтеграція, „м'яка” сила.*

Кучма Л.О., Максимович К.Ю. ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕЙ ИДЕНТИЧНОСТИ КАК ФАКТОР ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ УКРАИНЫ

В статье, сквозь призму формирования общей европейской идентичности (какую объясняют как совокупность национальных идентичностей отдельных народов), рассматриваются перспективы процесса европейской интеграции Украины. В контексте теории „мягкой” силы Европы рассматриваются основные проблемы Украины при формировании национальной, а на ее основании и совместной – европейской идентичности. Проанализированы элементы государственной программы PR обеспечения европейской интеграции, указана необходимость информационного осведомления молодежи об основах европейского сосуществования.

Ключевые слова: *общая идентичность, самоидентификация, европейская интеграция, „мягкая” сила.*

Kuchma L., Maksimovich K. THE PROCESS OF FORMING OF COMMON IDENTITY AS THE FACTOR OF EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE

In the article are considered the prospects of the process of European integration of Ukraine through the process of forming of common identity as the total combination of national identities of separate nations. It is considered the main problems of Ukraine through the theory of “soft” power of Europe in the process of forming of national identity as the basis of common identity. Are analyzed an elements of state program of PR providing of European integration, is indicated the necessary of informing the young people about the basis of European coexistence.

Key words: *common identity, self identity, European integration, “soft” power.*

Після відновлення незалежності України перед нашою державою постала проблема визначення основних векторів зовнішньої політики, „напрямів руху” новоствореної держави. Україна визначилась на користь Європи. Цей вибір є вирішальним для її історії, адже окреслює майбутній перспективний шлях нашої держави. Сьогодні більшість зусиль державних структур і громадян України повинні бути спрямовані саме на те, аби досягти європейського рівня життя в Україні та стати повноцінною частиною Європейського простору.

Національна самоідентифікація України як європейської держави була задекларована 5 грудня 1991 р. у Зверненні Верховної Ради України „До парламентів і народів світу” у зв’язку з підтвердженням на референдумі (1 грудня 1991 р.) Акту проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р., а також у Зверненні Верховної Ради України до парламентів, урядів та громадськості держав Європи (22 травня 2003 р.) та Зверненні Верховної Ради України до парламентів, урядів і громадськості держав-членів Європейського Союзу (20 червня 2002 р.), у яких задекларовано бажання Української держави започаткувати процес переходу взаємин України з державами Західної та Центральної Європи (насамперед, з державами Європейського Союзу) на якісно новий рівень – від партнерства до асоціації. У цих зверненнях декларується, що залучення України до європейських процесів зміцнить внутрішню та зовнішню безпеку Європи, її економічний та інтелектуальний потенціал, посилить європейську ідентичність, а отже, відповідатиме ключовим інтересам громадян та європейського суспільства в цілому [1-2]. Законодавче закріплення європейська інтеграція як зовнішньополітична мета отримала у схвалених 2 липня 1993 р. Верховною Радою України „Основних напрямках зовнішньої політики України”, де зазначається, що укладання з Європейським співтовариством Угоди про партнерство і співробітництво (УПС) стане першим етапом просування України до асоційованого, а згодом – до повного членства у цій організації [3].

Однак для того, щоб стати частиною Європи недостатньо говорити про це чи підняти прапори ЄС над державними установами України. Для цього необхідно досягти глибокого розуміння того, що таке Європа, що є основою її ідентичності та які цінності й стандарти дозволяють європейцям ідентифікувати себе з Європою. На основі цього можливо буде сформулювати спільну ідентичність, яка стане одним з основних чинників європейської інтеграції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано осмислення даної проблеми. Інтеграція України до ЄС – тема актуальна, говорять і пишуть про неї достатньо. Проте на сьогоднішній день вона виглядає швидше як бізнес-, економічна- і дипломатична стратегія. Наприклад, проаналізувавши „План дій Україна – ЄС” [4] можна дійти висновку, що у ньому не приділено уваги такому важливому аспекту, як сутнісна „перебудова” суспільства. Окремі дослідники стверджують, що сьогодні відсутній один із найважливіших її (перебудови) складників – соціальна стратегія [5].

У контексті формування європейської ідентичності українців дослідники беруть до уваги різні розуміння останньої. На початку інтеграційних процесів у Європі увага науковців зосереджувалась на такому розумінні європейської ідентичності, яке сьогодні називається „союзний націоналізм”. Зміст останнього полягає у тому, що всі учасники процесу європейської інтеграції поєднані спільними історією, територією, культурою, що й стало основою формування європейської ідентичності, що, втім, зумовило скептичне ставлення до можливості істотного розширення європейського співтовариства.

Згодом цей підхід трансформується у розуміння європейської ідентичності як усвідомлення спільності цінностей. Йдеться про цінності демократії, правової держави, толерантності, найвищої соціальної цінності – людини у міждержавних взаєминах. Цей „ідеальний” підхід отримав назву „патріотичного конституціоналізму” [6].

Сьогодні пріоритетним серед дослідників є „євро-національний” підхід, згідно з яким шлях громадян окремих європейських держав до спільної європейської ідентичності лежить через усвідомлення своєї національної ідентичності. Про пошанування національної ідентичності держав-членів та її зміцнення стверджується у преамбулі та ст. 6 Договору про Європейський Союз (07 лютого 1992) [7]. Власне у контексті цього підходу слід розглядати проблеми формування української ідентичності як підгрунтя спільного „європейського буття”.

Метою даної статті є дослідження проблем та перспектив процесу європейської інтеграції України у контексті становлення спільної європейської ідентичності на базі національних ідентичностей держав-членів співтовариства.

Інтеграційні процеси у Європі поставили на порядок денний проблему формування нової ідентичності – європейської, яка є підґрунтям європейського об'єднання, важливою складовою інтеграції окремих країн до Європейської співдружності [8]. Без сумніву, утвердження єдиної і загальної для всіх європейців ідентичності є самоціллю, ціллю, до якої прагне європейська спільнота [9, с. 301].

Слід пам'ятати, що європейська інтеграція – це складний процес. Її не можна зводити тільки до членства в ЄС, як це часто прийнято розглядати українськими політиками на державному рівні. Адже європейська інтеграція – це ідея трансформації суспільства згідно з європейськими стандартами і нормами [4]. І як зазначає Н. Н. Федотова, „навіть економічні проблеми відходять на другий план у порівнянні з неможливістю для представників основних соціальних груп знайти прийнятну для більшості відповідь на питання: „Хто ми такі?“” [10].

Українське суспільство також має сформувати власну європейську ідентичність, щоб стати повноправним членом Європейського співтовариства. Експерти стверджують, що просування України до Європи – це набагато ширший процес, ніж формально-політичне зближення з Європейським Союзом. Насправді, основним завданням на цьому шляху є розбудова Європи в самій Україні – так звана європеїзація України [6].

Таким чином, йдеться про перетворення України на європейську державу, та самоусвідомлення кожного її громадянина як європейця. Втім, це перетворення не є простим процесом. Розпочати його слід, передусім, із самоусвідомлення. Оскільки будь-яке зовнішнє перетворення починається із внутрішньої трансформації, ми – українці мусимо почати усвідомлювати себе європейцями, ідентифікувати (*лат. identifico – ототожнення*) себе ними, і саме так почати свій шлях до перетворень. У демократичному європейському суспільстві кожна людина є найвищою соціальною цінністю. Саме це творить справжню основу європейської ідентичності. Отже, розпочинати входження в Європу слід з людей, з їхньої ідентифікації себе як європейців. На думку експертів, Україна, щоб здобути перепустку в європейський простір, має враховувати розглянуті вище підходи до визначення європейської ідентичності як усвідомлення своєї приналежності до Європейської спільноти, свого статусу та ролі у ній [6].

Окремі дослідники розглядають європейську ідентичність як набір цінностей демократії та громадянського суспільства, що коріняться у християнстві [11]. Для інших – європейська ідентичність – це могутній вираз спільної мети, що визнається багатьма європейцями, котрі після століть міжусобних воєн нарешті визнали свою відповідальність за свій власний континент [12, с. 109]. У Європі розуміють європейську ідентичність як спільність цінностей – вірність основам демократії, прихильність до правової держави, толерантність.

Особливої уваги заслуговує підхід до розуміння європейської ідентичності, котрий зосереджує увагу на органічному поєднанні двох різних ідентичностей – національно-державної та транснаціональної (європейської). Дослідники стверджують, що формування європейської ідентичності не означає ліквідації національної ідентичності й перша повинна, значною мірою, опиратися на другу [8]. Більше того, на думку багатьох авторитетних спеціалістів, шлях до європейської ідентичності лежить саме через усвідомлення своєї національної ідентичності. Підтвердженням цього може служити і конкретний історичний процес формування спільної ідентичності в самому Євросоюзі. Народи, які сьогодні асоціюють себе з Європою, спершу вирішили власні проблеми, позбулися взаємних історичних образ та негативних стереотипів, а лише потім стали повноправними членами „великої європейської сім'ї народів”. Цей шлях вже пройшли французи, німці, італійці, а зараз проходять румуни, поляки та інші народи. На спільності національних ідентичностей європейських народів якраз ґрунтується підхід „союзного націоналізму” до визначення європейської ідентичності [6]. Саме з побудови національної ідентичності, яка потім перетвориться у спільну, а не з розчинення у Європейському культурному просторі має розпочати наша держава на шляху до Європи.

Важливою перевагою, на якій має наголошувати Україна, – це спільність української та загальноєвропейської культур. Адже нас з більшістю країн Європейського Союзу пов'язує багатовікова історія. Сьогодні, на жаль, в Європі мало хто згадує про Трипільську культуру, яка є спільним надбанням України та Румунії – колискою всієї європейської цивілізації, не згадують про те, що північне узбережжя Чорного та Азовського морів – є невід'ємною частиною давньогрецької та римської ойкумени. Не пам'ятають, що перші розмови про об'єднання Європи відбувалися на самміті монархів європейських країн у 1429 році в Луцькому замку саме на території сучасної України. Зрештою, академік Сергій Аверінцев зазначає, що й звичайні різдвяні традиції об'єднують простір від Атлантики до Конотопа. Однак про це часто забувають як європейці, так, на жаль, і українці. А саме через такі кроки самоусвідомлення в Україні можна сформувати і національну, і європейську ідентичність в культурно-історичному розумінні [6].

Цікавою, на наш погляд, є пропозиція дослідників щодо формування спеціальної державної програми PR-забезпечення європейської інтеграції взагалі та формування європейської ідентичності зокрема. Ця програма повинна передбачати такі завдання:

- дослідження громадської думки щодо зацікавленості громадян України у входженні до ЄС;
- здійснення комплексної просвітницької програми, призначеної ознайомити з діяльністю, структурою і функціями всіх загальноєвропейських організацій та установ;
- культивування європейських цінностей, норм і принципів внутрішньополітичного та соціального життя, які мають значення для інтеграції України до європейського суспільства;
- проведення широкої кампанії для учнів шкіл та студентів (з підготовкою спеціальної літератури), націленої на пояснення переваг та необхідності інтеграції до європейської спільноти;
- організація скоординованої довготермінової „рекламної єврокампанії”, щоб призвичаїти суспільство до вигідності та невідворотності інтеграції [8].

Сьогодні гостро відчувається відсутність такої комплексної програми, адже відомо, що суспільство, яке не спрямоване у вірному напрямку, часто може обирати хибні шляхи у майбутньому. Серед найважливіших із вище перерахованих завдань вважаємо проведення широкої освітньої кампанії для учнів та студентів, оскільки входження до Євросоюзу є довготерміновою програмою, яка передбачатиме реальні дії майбутніх свідомих громадян України, які сьогодні навчаються у школах чи вищих навчальних закладах.

Усе вищесказане, на наш погляд, може підтверджуватися цікавими гіпотезами західних дослідників стосовно так званої м'якої сили об'єднаної Європи, яка завдяки цьому перетворюється у найбільш серйозного за впливом конкурента США. Нагадаємо, що Дж. Най трактував „м'яку” силу як здатність досягати бажаного на основі добровільної участі учасників, а не за допомогою примусу чи погроз, а „жорстку” силу – як здатність до примусу, що обумовлена військовою та економічною могутністю країни [13]. „М'яка” могутність виникає, коли країна приваблює своєю культурою, політичними ідеалами та програмами, змістом, тактикою та стилем зовнішньої політики. Не останню роль відіграє і процес визначення та формулювання власних цілей, що проявляється у залученні інших міжнародних акторів до співробітництва без загроз чи заохочень.

Європейський Союз акумулює у собі ці показники „м'якої” могутності, перетворюючись у зону миру, добробуту та процвітання. Недарма дослідники вважають, що в основу „європейського проекту” покладені прагнення перейти від світу, в якому панує політика з позиції сили, до спільноти, що базується на владі закону. У процесі міжнародного співробітництва, налагодження культурних контактів зокрема та європейської ідентичності загалом, розвитку публічної дипломатії та схильності до багатовекторності Європейського Союзу політика останнього стає все більш привабливою для багатьох країн, у тому числі й України.

У цьому контексті особливо важливим є донесення основ існування Європи, проявів її „м'якої” сили до кожного українця. Інформація, що в сучасному світі вважається джерелом „четвертої” влади, є важливим фактором для самоідентифікації українського народу як європейського. На думку І. Підлуської, проблеми, які необхідно вирішити для якнайповнішого забезпечення суспільства об'єктивною інформацією про інтеграційні процеси у Європі, можна умовно поділити на дві групи: ті, вирішення яких залежить від ЗМІ, та ті, розв'язання яких має забезпечити держава. Особливо дослідниця наголошує на обов'язку ЗМІ спонукати органи влади до більшої відкритості, ретельно відслідковувати за виконанням владою взятих на себе зобов'язань щодо європейської інтеграції і повідомляти громадськість про успіхи чи помилки влади на цьому шляху [14].

На наш погляд, україні недостатньо, щоб ЗМІ обмежувалися лише звітами про дипломатичні контакти й візити українських посадовців за кордон, а іноземних – до України. Вони повинні приділяти основну увагу головним засадам функціонування ЄС, системі вироблення й прийняття рішень у ЄС та країнах-кандидатах, ролі громадянського суспільства у розвитку цих країн, принципам, меті і значенню розширення Європейського Союзу. ЗМІ слід усвідомити, що лише за їхнім посередництвом суспільство може зрозуміти європейську інтеграцію, як залучення до простору нормальних умов життя (правових, матеріальних, моральних тощо), стимулювати дискусію та подавати аналіз проблем, з якими Україна зустріне внаслідок реального наближення Європейського Союзу до її кордонів – насамперед, у сферах торгівлі, інвестиційної діяльності, туристичного обміну тощо. ЗМІ мають сприяти інформуванню українців про європейську культурну спадщину, частину якої творить Україна, про процеси формування єдиної Європи, частиною якої є й Україна [14]. Все це дасть змогу пересічному українцю краще зрозуміти необхідність євроінтеграції та усвідомити себе як активного учасника цього процесу.

Сьогодні дослідники вважають, що процес європейської інтеграції (у тому числі й творення європейської ідентичності) не можливо втиснути у рамки певної чіткої схеми, яка б розглядалась як остаточний проект. Звичайно, завжди йшлося та йдеться про побудову єдиної Європи, хоча у це поняття кожен з учасників інтеграційного процесу вкладає власний зміст. Саме цим і визначаються особливості процесу європейської інтеграції, в рамках якого за необхідності коректуються та модифікуються як безпосередні зовнішньо- та внутрішньополітичні завдання, так і методи їх вирішення, що дає змогу пришвидшувати чи уповільнювати інтеграційні процеси, в тому числі й долучення до них України.

Вважаємо, що українцям передусім слід працювати над тим, щоб „стати Європою” тут, в середині України. Втім на даний момент „світи” Європи та України надто різняться. Йдеться передусім про цивілізаційний вибір. Цікавий приклад з власного досвіду приводить Т. Фрідман. За один день своєї журналістської роботи він відчув потрясіння, спостерігаючи, як в Японії роботи (і лише роботи) збирають дорогий і престижний автомобіль Лексус, а увечері прочитав у газеті про араба та ізраїльтянина, які побилися через те, кому належить оливкове дерево [15]. Розуміємо, що ці світи надзвичайно важко поєднати.

У цьому контексті, з позиції українського досвіду, йдеться не тільки про зростання економічного рівня держави та проведення низки необхідних реформ, а передусім про відштовхування „від протилежного”: донесення до українців, що вони – європейці а ргіогі; що вони варті кращого життя, а не „поділу оливкових дерев”. Саме від усвідомлення, ідентифікації себе як європейця залежить те, яку лепту пересічний українець вкладе в інтеграційний процес. Адже „темп” входження України до Євросоюзу залежить не тільки від влади, але від кожного окремо взятого громадянина нашої держави. Ми погоджуємось з думкою О. Толкачова, що коли ми ідентифікуватимемо себе з Європою, то за таких умов вже не буде таким принциповим офіційний прийом України до Євросоюзу [6].

ЛІТЕРАТУРА

1. Звернення Верховної Ради України до парламентів, урядів та громадськості держав Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=844-15&myid=4/UMfPEGznhhfMy.Zi6Iz1iJHI4WEs80msh8Ie6>.
2. Звернення Верховної Ради України до парламентів, урядів та громадськості держав-членів Європейського союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1071.21.0>.
3. Основні напрями зовнішньої політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3360-12>.
4. Чалий О. Європейська інтеграція: проблеми та виклики [Електронний ресурс] / Олександр Чалий. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1732460.html>.
5. Рольові ігри: соціодрама Україна – ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/dialog.php?id=20>.
6. [Толкачов](#) О. Європейська ідентичність України [Електронний ресурс] / [Олексій Толкачов](#). – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1786690.html>.
7. Консолідована версія договору про Європейський Союз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eclt.gov.ua/www/new/html/ukr/main.html>.
8. Тихомирова Є. Б. Формування європейської ідентичності як чинник європейської інтеграції [Електронний ресурс] / Є. Б. Тихомиров. – Режим доступу: http://www.library.ukma.kiev.ua/e-lib/NZ/NZV45_2005_polityk/10_tykhomyrova_yeb.pdf.
9. Европейская интеграция: современное состояние и перспективы: Сб. науч. ст. / Науч. ред. С. И. Паньковский. – Мн.: ЕГУ, 2001. – 336 с.
10. Федотова Н. Н. [Кризис идентичности в условиях глобализации](#) [Електронний ресурс] / Н. Н. Федотова // Человек. – 2003. – №6. – Режим доступу: <http://www.globalculture.ru/news/news53.html>.
11. Extract from the Speech, Made by the President of the Czech Republic Vaclav Havel to the European Parliament in Strasbourg on March 8th, 1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurplace.org/diba/citta/cartaci.html>.
12. Moreira A. Neither Reich nor Nation – Another Future for the European Union / Adriano Moreira // Reflections on European identity / [Ed. by Thomas Jansen]. – European Commission: Working Paper. – 1999.
13. Най Дж. „Мягкая” сила и американо–европейские отношения / Дж. Най // Свободная мысль [Електронний ресурс]. – 2004. – №10. – Режим доступу: <http://www.postindustrial.net>.
14. Підлуська І. Роль ЗМІ у сприянні європейській інтеграції [Електронний ресурс] / І. Підлуська. – Режим доступу: <http://www.delukr.cec.eu.int/data/broch/eurosmi/009.html>.
15. Friedman Th. The Lexus and the Olive Tree. Understanding Globalization / Th. Friedman. – N.Y., 2000.

© Кучма Л.О.,
Максимович К.Ю., 2010